



## KŘÍŽOVATKY MILUŠE ZADRAŽILOVÉ

Zadražilová, Miluše. *Dějiny ruské moderny: Pokus o rekonstrukci*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2022, 974 s.

Hana Kosáková  
Univerzita Karlova  
hana.kosakova@ff.cuni.cz

Spíše tradiční název *Dějiny ruské moderny* nese monografie Miluše Zadražilové (1937–2012), badatelky, která po roce 1989 výraznou měrou utvářela podobu pražské literárněvědné rusistiky (vedle své činnosti pedagogické a vědecké se také dlouhodobě věnovala uměleckému překladu). Náročná ediční příprava a redakce textu (téměř tisíc stran), který roku 2022 vydalo nakladatelství Karolinum, je dílem Aleny Machoninové.

V ediční poznámce (s. 828–831) A. Machoninové se můžeme dočíst o některých podrobnostech geneze knihy, která byla původně zamýšlena a psána jako habilitační spis, na jehož dokončení autorka usilovně pracovala, ale na jehož podání k obhajobě — kvůli řadě obtížím nejen technického rázu — nakonec rezignovala: „Výsledný text vzešlý z [...] četného čtení vícero očima a opakovaného zanášení oprav, dokončený, respektive uzavřený autorkou v roce 2005, jsem si na její žádost uložila ve svém stolním počítači. Právě z něj vychází tato publikace, neboť o vlastní kopii Miluše Zadražilová přišla spolu s většinou svého elektronického archivu, když jí v roce 2009 vyhořel počítač“ (s. 828). Podle slov editorky zabrala finalizace této varianty textu dalších takřka deset let.

Spis v průběhu autorčiny práce získal ještě dva další alternativní názvy: „Křížovatky ruské literatury v údobí moderny“ a „Dynamika literárního vývoje v údobí moderny: Pokus o rekonstrukci dějin ruské literatury přelomu 19. a 20. století“. Podíváme-li se na tři uvedené varianty, je třeba připustit, že všechny mají své opodstatnění. Předkládaná varianta titulu je volbou editorky, upřednostňuje akcent na syntetizující povahu díla (nezohledňuje však kapitoly o avantgardě) a je svým záběrem blízká jiným pokusům o syntézu na poli bádání o ruské novější literatuře (zmiňme především Aageho Ansgara Hansena-Löveho a Zaru Grigorjevnu Mincovou, na jejichž podněty M. Zadražilová v mnohém navazuje); oproti tomu obě „konkurenční“ verze titulu kladly větší důraz na sám pracovní postup, jakým je výsledku dosaženo, implikují úsilí podat uzlové body, naznačit podstatné literárněhistorické linie, odhalit skryté návaznosti mezi uměleckými díly a ukázat mimořádně dynamický vývoj uměleckých forem ve zvoleném období. Autorka s oblibou používala spojení typu „poselství přelomu století“ — mnohé modernistické koncepty a umělecké postupy totiž vnímala jako konstantní a všestranné; modernu vždy chápala jako pevnou složku ruské kultury a živou hodnotu.

I knižní podtitul „pokus o rekonstrukci“ stojí za povšimnutí — a to přinejmenším ze dvou důvodů. Zaprvé je spojen s autorčíným úsilím o postizení vlastní badatelské metody, jejímž cílem je „rekonstrukce“ jedné významné epochy v dějinách ruské li-



teratury a kultury. Miluše Zadražilová zvolila cestu usouvztažnění velkého množství faktů, týkajících se nejen čistě uměleckých jevů a literární tradice, ale i literárního života; v řadě odboček objasňuje specifika ruské kultury v celku společenského procesu. Její metodu bychom snad mohli uchopit jako tendenci k podání látky skrze mapování vnitřní spleti vztahů, a to napříč jak různými uměleckými druhy (divadlo, výtvarné umění, hudba), tak rozličnými diskurzí (literární kritika, odborná literatura ad.). Zadruhé můžeme výraz chápat v přímém smyslu jako rekonstrukci autorčina rukopisu, který se nacházel ve stavu, který skutečně vyžadoval editorčinu citlivou „restaurační“ práci a doplnění; v případě bibliografie, která se ztratila, dokonce vytvoření náhrady.

Knihla zahrnuje období od pozdního realismu a naturalismu (V. Korolenko ad.), zvláštní pozornost je věnována stylovým syntézám a synkrezím na přelomu století (především v díle A. P. Čechova), samotné jádro výkladu spočívá v období symbolismu a v části nazvané „Próza období ruské moderny“. Zbytek knihy tvoří kapitoly zasvěcené ženským autorkám, údobí vyznačenému jako „postsymbolismus“ (s hlavním důrazem na představitele akméismu), nástupu avantgard (sledovány jsou hlavně různé školy futurismu do bolševického převratu roku 1917), divadlu a utopickému myšlení (zde autorka nabízí přesvědčivou typologii). Nenajdeme zde tedy tzv. pozdní avantgardu sklonku dvacátých let (absurdní literaturu OBERIUtů a s nimi spřízněných tvůrců).

Jak již bylo zmíněno, pro Zadražilovou umělecké impulsy vyznačené epochy významnou měrou překračují svou dobu — jednak proto, že nevymizely ani v kultuře po bolševickém převratu 1917; knihu také uzavírá epilog naznačující další vývoj ruské literatury v porevolučním období. A jednak — to ovšem ve svém výkladu ukazuje jen v náznacích — se podílejí na souběžnosti exilové a domácí „větve“ ruské literatury, jež podle autorky vždy vytvářely nedílnou jednotu, a spoluutvářejí i paradigma ruské kultury druhé poloviny 20. století. Skrze množství odkazů na západní evropské literatury a pomocí paralel autorka výklad vyvazuje z úzce chápané koncepce národní literatury. Modernistické ideje, umělecké postupy a koncepty vnímá jako univerzální a schopné přinášet myšlenkové a tvůrčí impulsy daleko za hranice celků striktně vymezených periodizací.

Těžiště výkladu tvoří, jak už jsme řekli, poetika ruského symbolismu, v němž se nejvýrazněji odhalil potenciál jazyka a vývoj modernistických výrazových prostředků. Ruské symbolistické školy vznikly pod přímým vlivem těch západoevropských, ale časem nabraly vlastní vývojové tempo a razanci. Miluše Zadražilová sleduje systém uměleckých postupů a obrazů vypracovaný představiteli tohoto směru, zvláště motivickou a stylistickou výbavu, ale v neposlední řadě i jejich myšlenkový odkaz. Moderna tehdy prošla nejdynamičtějším vývojem, hluboce ovlivnila ostatní směry (dokonce i ty autory, kteří ji odmítali) a výsledkem byla mj. výrazná estetizace mnoha složek života.

Na tvorbě představitelů druhé generace, tzv. mladosymbolistů (A. Blok, Vj. Ivanov, A. Bělyj), badatelku poutaly výboje, které přesahují pole čistě poetologické a zasahují i do konceptů a forem společenského či politického života. Trvalý zájem projevovala o sledování náboženských a filozofických složek ruské moderny (úsilí o obrodu křesťanství, dionýství, apollinský kult). Religiózní představy mají podle ní hluboký význam pro utváření identity národního společenství. Klíčové se pro ni —



v návaznosti na již zmíněné výzkumy Z. G. Mincové — staly fenomény jako panestetismus, mýtotorba a postupování života a umění. Jako zastřešující nabízí pojem „projekty přetváření života“. Konstatuje, že tvorba mlad-symbolistů je v této souvislosti svébytná dokonce i v evropském srovnání: vytvořili koncept teurgie (umění jako kult), akcentující tvorbu nových ideologických konceptů, skrze něž má být dosažena vyšší duchovní pospolitost. M. Zadražilová ale současně ukazuje, že zmíněné myšlenkové koncepty jsou v mnohém ohledu alarmující a nebezpečné. Modernistická idea přeměny života skrze umění se totiž snadno transformovala do myšlenky avantgardního sociálního inženýrství, neblahého přesvědčení o možnosti řízeného (i násilného) přetvoření starého světa v řád údajně lepší a spravedlivější. Cenné jsou autorčiny drobné odbočky do společenských věd. Upozorňuje např. na jinou než západní koncepci práva a institucí. V ruském myšlení je zakódován jakýsi ambivalentní vztah k Západu — na jedné straně tendence připodobňovat se jeho vzorům a normám, na straně druhé úsilí opačné: ražení vlastní cesty a halasně odmítání Západu jako nepřítel. (Někdy se napodobování určitých složek západní kultury a civilizace a odpor vůči jiným spojuje v díle téhož autora.)

Nemálo zajímavých otázek nabízí srovnání s autorčinými vysokoškolskými skripty nazvanými *Ruská literatura přelomu 19. a 20. století*.<sup>1</sup> Je patrné, že posloužily jako „urtext“, na něž podle slov editorky Zadražilová „bezprostředně navazovala“. Základní struktura, osnova výkladu sice zůstala bez výraznější změny, avšak do původně rozprostřené a rozvržené sítě byla postupně vetkána nová látka. Kapitoly o symbolismu byly rozšířeny o kontextualizační partie, detailněji je podána evoluce ruského divadla, další faktografie přibyla také v epilogu. Největších změn doznaly části věnované modernistické próze, kde došlo k logičtější a přehlednější restrukturalizaci látky: autorka sem včlenila dříve samostatnou kapitolu „Postrealismus v údobí moderny“, zcela zanikla podkapitola „Syntetismus“ — prolínání a křížení stylů je nyní nahlíženo jako trvalý rys celého modernisticko-avantgardního období, nikoli jako distinktivní znak jedné skupiny. Některých spisovatelů se týkají přesuny: M. Kuzmin a I. Annenskij od symbolismu k postsymbolismu, J. Guro a B. Livšic prodělali cestu od „blíženců futurismu“ pod egidu tohoto směru. V rámci akméismu přibyla zdařilá podkapitola o O. Mandelštamovi a A. Achmatovové, kteří v původních skriptech absentovali. Velkým přínosem je, že Miluše Zadražilová v dějinách popřála sluchu méně známým autorkám (v kapitole „Ženský rukopis ruské moderny“), ale otázkou zůstává, zda se to muselo stát za cenu vynechání sumarizujících oddílů u některých proslulých jmen (český čtenář by takový medailon mohl právem očekávat např. u M. Cvetajevové, jejíž část vrcholné tvorby je spjata s pobytem v československém exilu); obdobně nenalezneme samostatnou kapitolu (jen na okraj roztroušené poznámky) věnovanou S. Jeseninovi či B. Pasternakovi.

Zmíňme ještě několik drobných „stínů“: ve výkladu (týká se to v různé míře obou publikací) se autorka někdy neubráníla projevům sympatií a antipatií. Brilliantní kapitola o V. Chlebnikovovi se nachází v sousedství méně vyváženého textu o V. Majakovském, vůči němuž autorka nedokázala skrýt své podráždění a nechuť. Některé čtenáře může také odrazovat složitá syntaktická stavba některých souvětí, jistá spletnost a bombastičnost stylu. Pro jiné by mohla být překážkou určitá vágnost,

1 Zadražilová, Miluše. *Ruská literatura přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum 1995.



rétoričnost anebo emotivní náboj některých spojení jako „dějinné zvraty 20. století“, „sounáležitost osamělých“, „paprsky světa v říši tmy“; až příliš často se něco „předjímá“ a „předznamenává“; méně přesvědčivá a přesná se autorka rovněž může zdát ve filozofujících pasážích. U těchto výtek je však třeba znovu připomenout, že text neprošel závěrečnou autorskou redakcí. Pohlížíme-li na obě příručky z pedagogického úhlu pohledu a vezmeme-li v potaz časovou dotaci věnovanou v dnešní době studiu literatury nebo vůbec čtení, je třeba se obávat i toho, že na překážku bude už i téměř tisícistránkový rozsah publikace; ve výsledku jsou stručnost, jasnost a přehlednost (odhlédneme-li od výše zmíněného případu modernistické prózy) skript jejich velkou předností.

Výsledný text je zajímavý ještě z jednoho pohledu. Je zřetelné, jak se do něj postupně propisovaly odborné zájmy Miluše Zadražilové polistopadového období jejího života, které vydaly i další cenné plody: v prostém výčtu je to ruská emigrace (antologie vytvořená ve spoluautorství s Martinem C. Putnou *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*<sup>2</sup>), ženské psaní (dva sborníky editované s K. Chlupáčovou<sup>3</sup>), tvorba V. Chodaseviče, kterou představila výběrem jeho kritik a esejů (spolu s básnickými překlady P. Borkovce uveřejněnými v knize *Těžká lyra*<sup>4</sup>) a nakonec fenomén A. Platonov, jemuž (opět ve dvojici s Kamilou Chlupáčovou) věnovala monografii *Texty a kontexty Andreje Platonova*<sup>5</sup>. Všechna tato témata se na původní literárněhistorický text navrstvila, doplnila jej o další uzly a tkanivo, prostoupila ho a obohatila. V tomto ohledu Miluše Zadražilová dosáhla skutečné syntézy, dějiny ruské moderny jsou opravdu jejím životním dílem.

- 
- 2 Putna, Martin C. — Zadražilová, Miluše. *Rusko mimo Rusko: Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*. Brno: Petrov, 1993–1994.
  - 3 Chlupáčová, Kamila — Zadražilová, Miluše (eds.). *Žena v moderní ruské literatuře*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2003; Chlupáčová, Kamila — Zadražilová, Miluše (eds.). *Žena v moderní ruské literatuře II.: Amazonky severu*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2007.
  - 4 Chodasevič, Vladislav. *Těžká lyra: Básně, eseje, stati*. Eds. Petr Borkovec — Miluše Zadražilová. Česká Skalice: Opus 2003.
  - 5 Chlupáčová, Kamila — Zadražilová, Miluše. *Texty a kontexty Andreje Platonova*. Praha: Karolinum 2005.